

5. Érték, norma, szabály.

- az etika kérdése: hogyan cselekedjünk? melyik cselekedet helyes? → attól függetlenül, hogy a cselekedeteket (elsősorban) a következmények vagy a szándék / motiváció alapján ítéljük meg, a megítélést az határozza meg, hogy mit tartunk értékesnek, milyen értékrendünk van, milyen normákat, szabályokat tartunk mérvadónak
- **normák** = a társadalmi képződményekben érvényes **szabályok** (a szabályok tehermentesítik az egyént: nem kell minden egyes eset kapcsán levezetni az alapvető értékekből, hogy milyen cselekedet helyes, hanem elég az elfogadott szabályra támaszkodni, azt alkalmazni); az **erkölcsi** normák összessége: az **ethosz**; **jogi** normák, jogszabályok: szankciókkal védett, végső esetben erőszakkal kikényszerített szabályok (amelyek a társadalom fenntartása és az állam működése szempontjából fontosak); a jogi kódexbe nem átültetett erkölcsi normák érvényessége, léte attól függ, hogy az egyes emberek **moralitásának** részévé tudnak-e válni, hogy az egyéni lelkiismeret befogadja-e őket, illetve úgy alakulnak ki új normák, hogy a társadalom tagjainak többsége moralitása szerint valamit helyesnek vagy helytelennek ítél meg → az ethosz és az erkölcsi normák a szubjektív moralitással szemben objektívek, szociológiai kutatással kimutathatók → a normák (szabályok) mögött **értékek** húzódnak meg, minden norma valamilyen értékre irányul: érték létrehozására, megőrzésére; az értékek pedig az általános jóra utalnak (lásd a jó a priori-ját a lelkiismeretben)
- **értékek (javak)**: azt mondjuk: „az egészséges étel-ital érték, jó”, „az igazságosság társadalmi érték, jó” vagy „a becsületesség erkölcsi érték, jó”, de ez nem azt jelenti, hogy (ezek) az értékek önállóan léteznek, mint Platón ideái, hanem azt, hogy az igazságosság és a becsületesség az egyén és a társadalom számára pozitív jelenségek, mert az emberek javát szolgálják → az értékek nem önálló létezők, hanem dolgokhoz, emberekhez, emberi tevékenységekhez fűződnek, ezek tulajdonságai → az értékes jelleg semmit sem illet meg önmagában, mint pl. a kiterjedés vagy a kémiai összetétel, hanem az érték mindig valaki vagy valami számára az → **értékek = relációk** – pl. „az anyatej érték” azt jelenti, hogy az anyatej értékes, fontos csecsemő számára, ha éhes → az érték = (általában) négy tagú viszony: a érték(es) b számára c szempontból d feltétel mellett, pl. ha valaki az éhhalál szélén van egy sivatag közepén, akkor egy táska

pénz nem ér neki semmit és odaadná egy kiló kenyérért és egy kancsó vízért: a = **értékhordozó** → **javak**; sokféle értékhordozó van, még valaminek a hiánya (háborúé) is lehet érték – de minden negatív meghatározásnak van pozitív megfelelője (béke); egy értékhordozóhoz több érték is fűződhet; az értékek gyakran összehasonlíthatók és rangsorba állíthatók: x nagyobb érték mint y stb.

- **értékforrások:** az értékhordozók azért értékesek az egyes emberek (vagy a társadalom) számára, mert szükségleteiknek, kívánságaiknak, céljai kielégítését szolgálják (szükségletek, kívánságok, célok = **érdekek**): általában a szükségleteink és kívánságaink motiválják cselekedeteinket, cselekvésünk értékekre, a jóra irányulnak → az értékek forrása: emberi szükségletek, kívánságok → antropológia: az értékek forrása végsősoron az **ember** maga (ill. bizonyos mértékig az **állat**, mert képes fájdalmat érezni és szenved, ha nem elégítheti ki alapvető szükségleteit, ill. az eleve adott, ajándékba kapott természet) → az ember értelméből, szabadságából fakadó öncélúsága, méltósága (Kant)
- **értékek, javak csoportosítása: I)** az emberi **alapszükségletekből** fakadó értékek: **a) vitális értékek:** az élet fenntartása, túlélés, fizikai és mentális épség, egészség → az ehhez szükséges értékhordozók, javak: táplálék, ruházat, lakhatás, orvosi ellátás, tiszta környezet, fizikai-pszichikai erőszaktól való mentesség, biztonság, **b) szociális értékek:** szociális kapcsolatok ápolása, másokkal való koóperáció, elismerés, a vallás közös gyakorlása → javak: közösségi terek, kommunikációs eszközök, integratív szociális környezet, vallásszabadság; **II)** alapvető emberi **képességekből** és **kívánságokból** fakadó értékek: tanulás, képességek fejlesztése és használata kézműves, tudományos, művészeti területen, a szexualitás kiélése, pihenés, művészetek élvezete, sport, szabadidő → **érték-hierarchia:** minél alapvetőbb és általánosabb emberi szükséglet a forrása egy értéknek, annál fontosabb az érték, létrehozása ill. megőrzése annál sürgetőbb mindenki számára és annál inkább élvez előnyt más értékekkel szemben; az (alap-)szükségletekből fakadó értékek előnyt élveznek a kívánságokból fakadó értékekkel szemben: pl. az élet táplálék által történő fenntartása fontosabb mint a szociális kapcsolatok ápolása, ami pedig fontosabb mint művészetek élvezete – általában a józan ész segítségével meg tudjuk állapítani, hogy milyen viszony áll fenn két érték között: egyik alapvetőbb mint a másik vagy ugyanolyan fontosak, de nem mindig könnyű a rangsorolás

- **legitim / illegitim kívánságok:** az illegitim kívánságok csak mások alapszükségleteinek rovására elégíthetők ki, de még alapvető szükségletek kielégítése is illegitim lehet egy bizonyos helyzetben, pl. ha szociális értékek (kapcsolatok ápolása) vitális értékekkel (táplálkozás) állnak szemben → **értékkonfliktus**, amelyek mögött **érdekkonfliktus** húzódik meg: különböző értékek megvalósítása ill. fogyasztása kizárhatják egymást → az értékhordozók, javak csak bizonyos feltételek mellett, bizonyos szempontból értékesek valaki számára, nem önmagukban → az etika kérdése (mi a helyes cselekvés?) nem a javak **értékére** vonatkozik, hanem a helyes **használatára**: egy táska pénz vagy tonna búza önmagában morális szempontból se nem jó, se nem rossz; ha az éhezők megsegítésére fordítom, akkor helyesen cselekszem, de ha loptam a pénzt és játékautomatákba szórom és a búzát a tengerbe öntöm, akkor helytelenül cselekszem – mit jelent a helyes cselekvés? azt, hogy az értékhordozó az emberek (és a természet) javára, nem pedig kárára van, vagyis általános értékek létrehozását, megőrzését szolgálja → érték-hierarchia: a józan ész szerinti antropológia segítségével, tehát racionálisan megalapozott fontossági rangsor az értékek területén: az értékek egymásra utalnak, egyre alapvetőbb értékekre és végül az élet végcéljára, értelmére: a munkaeszközök (az ekétől a kompjúterig) munkánk elvégzését szolgálják, munkánk megélhetésünket szolgálja, megélhetésünk magasabbrendű (?) céljainkat szolgálja, pl. tartalmas időtöltés, művészet, barátság, szeretet átélése, szeretet továbbadása
- hogyan kezeljük az **érték-, érdekkonfliktusokat?** **1.** az értékek hierarchiájában, rangsorában előrébb szereplő, azaz alapvetőbb értékek előnyt élveznek a hátrébb szereplő, kevésbé fontos értékekkel szemben, **2.** figyelembe kell venni a többi ember szükségleteit és kívánságait időbeli és térbeli korlátok nélkül: tehát globálisan és beleértve a jövőbeli generációkat is – miért? mert az egyes ember (állat) az értékek forrása, valami csak akkor értékes, ha az ember számára az → minden ember egyaránt értékforrás; ha értékekről van szó, minden értékforrást figyelembe kell venni: illegitim kívánságról, érdekről van szó, ha másnak fontosabb, alapvetőbb érdekével ütközik; **példák:** fenntartható fejlődés: a nyersanyagok felélése (az erdők kivágása, víz szennyezése, olaj elégetése stb.) veszélyezteteti utódainkat; luxus-kívánságok és alapvető szükségletek: valaki önhibáján kívül kerül olyan helyzetbe, hogy éhenhal, más pedig saját érdemén felül van olyan helyzetben, hogy terepjáróval közlekedik a városban, két nyaralója

van és havonta repül szórakozni egy déli szigetre; elmegyünk az utcán egy ember mellett, aki a kukában keres valami használhatót, ehetőt; a tv-ben látunk éhező, lesóványodott gyerekeket és az interneten könnyen megtalálhatnánk olyan segélyszervezetek számlaszámait, amelyek az adott régióban segítenek az éhezőkön → egyéni és társadalmi felelősség az érték-hierarchia megvalósításáért a gyakorlatban – **az egyén cselekedetei és a politikai-gazdasági struktúrák**: a nevünkben gyakorolt hatalomért mi is felelősek vagyunk, még akkor is, ha nem látjuk át teljesen a világ komplex összefüggéseit → lásd a 10. tételt: társadalometika, a szociális igazságosság kérdése: az emberi viselkedés irányítása jogszabályok útján: jogok és kötelességek, emberi jogok

- **etikai alapelvek** érték- ill. érdekkonfliktus kezelésére: **I) formális alapelvek**: figyelembe kell venni a többi ember érdekeit: **a)** időbeli és térbeli korlátok nélkül, méghozzá úgy, hogy **b)** minden ember azonos fontosságú érdeke azonos jelentőséggel bír → **a)** = az **univerzalitás** (általánosság) erkölcsi alapelve + **b)** = az **egyenlőség** erkölcsi alapelve; problematikus lehet annak megállapítása, hogy mely érdekek azonos fontosságúak → pártatlan szemszögből kell erre választ keresni; azt is mondhatjuk, hogy a) + b) = a **pártatlanság** erkölcsi alapelve: érdekelt pártok feltérképezése és független megítélés (a mérvadó, megvalósítandó érték nem egyszerűen a tényleges érdekek közötti kompromisszum, hanem az ésszerű, pártatlan szemszögből megállapított érték); **II) tartalmi (materiális) alapelvek**: az ember általános érdekeiből (és az adott természetből) fakadó érték-hierarchia – kérdés: egyetértünk-e ezekkel az alapelvekkel? és az értékek antropocentrikus (emberközpontú) rangsorolásával? a józan ész szerint meggyőző és általános érvényességet követelő alapelvek, de gyakorlatunk ezek után igazodik-e? → az önkéntes **cselekedetek** erkölcsi megítélésénél fontos a cselekedetekben valóban megnyilvánuló alapelv, szabály tisztázása: pl. a fejlett országokban, így nálunk is, elterjedt fogyasztó életmódban és saját cselekedeteinkben valóban milyen alapelv valósul meg?
- **1.** az ember mint értékforrás, az ember öncélúsága (egyben formális és tartalmi posztulátum, imperatívusz) → **2. a)** formális alapelvek: pártatlan mérlegelés és diszkurzus **b)** tartalmi alapelv: érték-hierarchia → **3.** etikai szabályok, erkölcsi normák, jogszabályok (azonos vagy hasonló alapelvekből különböző etikai szabályrendszereket lehet kialakítani attól függően, hogy hogyan érvel az ember, lásd a 6. és 7. témakört: következményalapú érvelés és kötelességalapú érvelés)